

HAKLAR GÖRÜŞÜ

Bu bölümde ahlaki faillerin ve ahlaki etkilenenlerin haklarını tanımamıza yönelik bir savunma yapılmıştır. Haklar görüşünün ifadesi ve savunusu önceki bölümlerde ulaşılan sonuçların kullanılmasını gerektirir; ancak, özellikle haklar görüşü gibi şu ana kadar yoklukları göze çarpan fikirleri keşfetmeyi de içerir. Şu şekilde ilerleyeceğim. Ahlaki ve yasal haklar birbirinden ayırt edilecektir (8.1); ilki bağlantılı ödevler içeren geçerli taleplerle analiz edilecektir (8.2-8.3). Saygı ilkesi kazanılmamış bir adalet ödevi belirlediği ve içkin değere sahip olan herkese saygılı muamele edilmesini talep ettiği için bu türden bir değere sahip olanların bu değerlerine saygılı bir muamele için geçerli bir talepleri ve dolayısıyla hakları olduğu savunulmuştur (8.4). Hem ahlaki failler hem de ahlaki etkilenenler bu tür bir değere eşit bir şekilde sahip oldukları için ikisinin de bu değerlerine saygılı bir muameleye yönelik eşit bir ahlaki hakları olduğu gösterilmiştir (8.5). Sonrasında ilk beş kısımdaki argümanlara gelen itirazların bir bölümü gözden geçirilmiş (8.6); bir sonraki kısımda (8.7), içkin değere sahip olan herhangi bir bireye ya da bazı bireylere hiçbir zaman meşru bir şekilde zarar verilemeyeceğine işaret eden iki ilke incelenmiş ve eksik bulunmuştur. Ahlaki etkilenenleri masum olarak görmenin anlamsızlığını söyleyen başka bir itiraz tartışılmış (8.8) ve ne yapılacağına karar vermek için masum bireylerin ne kadar olduğunu saymanın izin verilebilirliğine karşı çıkan son bir itiraz çürütülmüştür (8.9). Böylece ahlaki faillere ve ahlaki etkilenenlere zarar verilmemesine yönelik *prima facie* eşit bir ahlaki hakkın tanınmasının yolu açılmış ve bir sonraki kısımda (8.10) bu hakkın devre dışı bırakılmasını gerekçelendirebilecek ilkeleri belirleyip bu ilkeleri geçerli kılmaya geçilmiştir. Devamında faydacılık ve haklar görüşü arasındaki radikal farklılık açıklanmış (8.11), haklar görüşünün çıkarımları ve bu görüşe yöneltilecek bazı itirazlar değerlendirilmiştir (8.11). Final bölümündeki özet ve sonuç kısmından önce, önceki bölümlerde gündeme getirilen ancak çözülmemiş iki konu ele alınmıştır (8.12).

8.1 AHLAKİ VE YASAL HAKLAR

Bireylerin yasal haklara sahip olup olmamaları yaşadıkları toplumun hukukuna ve diğer yasal arka plana (örneğin anayasa) dayanır. Bazı ülkelerde (örneğin Amerika

Birleşik Devletleri) belirli kriterleri karşılayan yurttaşların yasal olarak oy kullanma veya seçime girme hakları vardır; diğer ülkelerdeyse (örneğin Libya) yurttaşların böyle hakları yoktur. Dahası, bu hakkı yurttaşlarına veren ülkelerde kriterler her zaman aynı değildir ve değişime açıktır. Mesela, Amerika Birleşik Devletleri'nde bir zamanlar federal seçimlerde oy kullanabilmeleri için yurttaşların yirmi bir yaşında olmaları gerekiyordu; şimdiyse on sekiz olmaları yetiyor. Bir zamanlar siyahi, kadın ya da okuma yazma bilmeyen kişiler oy kullanamıyordu; şimdiyse kişi ırkından, cinsiyetinden veya eğitim başarılarından bağımsız olarak bu hakka sahip. Dolayısıyla, yasal haklar yalnızca farklı ülkeler arasında değil, aynı zamanda bir ülkenin farklı zamanlarında dahi birçok çeşitliliğe tabidir. Yasal haklar açısından tüm bireyler eşit değildir. Bu durum şaşırtıcı olmamalıdır. Bireylerin sahip oldukları yasal haklar insanların yaratıcı faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Örneğin Haklar Bildirgesi'nde belirtilen haklar Amerika Birleşik Devletleri yurttaşlarının bu hakların hazırlanmasından ve uygulanması için gerekli yasal mekanizmanın ortaya çıkışından önce sahip olduklarını iddia edebilecekleri yasal haklar değillerdi.

Ahlaki haklar konsepti yasal haklardan önemli açılardan farklılık gösterir. Öncelikle, eğer varlarsa ahlaki haklar evrenseldirler. Bu da herhangi bir birey (A) bu hakka sahipse ilgili açılardan A gibi olan tüm bireylerin aynı hakka sahip olduğu anlamına gelir. İlgili olarak nelerin kabul edilmesi gerektiği ileride uzlaşmaya varmamız gereken tartışmalı bir meseledir (8.4). Bazı özelliklerin ilgili olmadığıysa tartışmalı değildir. Bireyin ırkı, cinsiyeti, dini, doğum yeri ya da ikamet ettiği ülke ahlaki haklara sahip olup olmamakla ilgili özellikler değildir. Mesela, yasal haklar konusunda yaptığımız gibi insanların nerede yaşadığına bakarak ahlaki haklara sahip olmadıklarını söyleyemeyiz.

Ahlaki hakların ikinci özelliği eşit olmalarıdır. Yani eğer iki birey aynı ahlaki hakka sahipse (örneğin özgürlük hakkı) o zaman bu hakka eşit şekilde sahiptirler. Ahlaki hakların sahipliği dereceli değildir. Bu haklara sahip olan herkes, beyaz ya da siyah, erkek ya da kadın, Amerikalı veya İranlı olmalarından bağımsız olarak bu haklara eşit şekilde sahiptir.

Üçüncüsü, yasal haklardan farklı olarak, ahlaki haklar herhangi bir bireyin (örneğin bir despotun) ya da bir grubun (örneğin bir yasama meclisinin) yaratıcı aktiviteleri sonucunda ortaya çıkmaz. Teorik olarak, ahlaki haklarla uyumlu olan ya da onları koruma altına alan yasal haklar yaratılabilir ancak bu ahlaki hakları yaratmakla aynı şey değildir. Eğer ahlaki haklar varsa bunlar yasal hakların "ortaya çıktığı" gibi var olmazlar.

Felsefecileri ahlaki haklar hakkındaki tartışma kadar derinden bölen çok az konu vardır. Örneğin Singer'ın hayvan özgürleşmesi için verdiği argümanda haklara yaptığı atfa dair pişmanlığını dile getirirken (bkz. 6.4) söyledikleri, bazı düşünürle-

rin ahlak felsefesinde haklara başvurmayı hor görme eğilimlerini yansıtmaktadır. 19. yüzyıl İngiliz felsefecisi D. G. Ritchie'ye göre, bu tür başvurular “kanıtlama çabasına girmeksizin puan toplamak için kullanılan retorik bir araçtır” (Ritchie'nin gözlemlerine göre “kötü bir hatibe veya taraflı bir gazeteciye bırakılabilecek ancak hiçbir ciddi yazıda itibar görmemesi gereken” bir “araç” olabilir).¹ “Haklar retorığının” kullanımına yönelik daha da sert bir suçlama, insanların sıklıkla “hangi haklara sahibim?” şeklinde sorular sormasından yakınan Hare tarafından şöyle ifade edilir: “Bu soruyu soran insanlar için cevap, neredeyse her zaman, birer insan olarak ne olurlarsa olsunlar, malların kendi sosyal gruplarının çıkarına olacak şekilde dağıtımının öne çıkarılması olacaktır. Bu soruyla beraber meydana getirilen haklar kuramı, sınıf savaşı ve iç savaş için bir reçetedir. İnsanlar kendilerini adaletin bunu gerektirdiğine inandırdıkları için bu hakların peşinde toplumun kalanına hatta kendilerine neredeyse her tür zararı vereceklerdir.”² Hare'in görüşüne göre, yalnızca “retorik bir araç” olmaktan daha kötü olarak, haklar hakkındaki inançlar ve haklara başvurmak pozitif bir şekilde zararlı olabilir. Faydacılığın savunucuları olarak bildiğimiz Hare ve Singer'ın ahlaki haklara başvurmayla bağlarını koparmalarının gerekmesi bir tesadüf değildir. Bunu yaparken Bentham'ın iyi bilinen yolunu takip etmektedirler. “Haklar” diye yazar,

... yalnızca ve yalnızca hukukun ürünleridir. Hukuk olmaksızın hak olmaz –hiçbir hak yasaya aykırı olamaz– hiçbir hak yasadan önce gelemez... Yasal haklar dışarıda haklar yoktur; –doğal haklar yoktur– insanın hukuk tarafından yaratılanlardan önce veya onlardan üstün hakları yoktur. Bu hakların olduğu iddiası mantıksal olarak absürt, ahlaken zararlıdır.³

“Saçmalıktan” daha kötüsü –Bentham aslında haklar hakkında konuşmayı “hükümsüz saçmalıklar” olarak görmüştür⁴– “insan haklarından” bahsetmek tehlikeli bir saçmalıktır. Ahlaki hakların faydacılar tarafından reddedilmesinin kendisi ne derece “retorik bir araçtır”? Buna karar vermek okura kalmıştır.

Tüm faydacıların ahlaki haklara karşı bu kadar mesafeli olmadığını söylemek gerekir. Mill, faydacılıktaki bu hâkim eğilime karşı bir örnek olarak, faydacı kuramın ahlaki hakları uyarılama ödevi için yeterli olduğuna inanmıştır. Bu konuda haklı olup olmadığı şu noktada incelemeyi erteleyeceğim bir meseledir (bkz. 8.6). Şimdi haklar hakkında neler söylediğini ve bunun Bentham'ın görüşleriyle nasıl tezat yarattığını gözden geçirmek faydalı olacaktır. Dahası, Mill'in ahlaki haklar için verdiği analizi destekleyerek, hiçbir faydacının sempati duymayacağı bir analize dayandırdığım itirazın önu kapanmış olacaktır. Buradaki strateji, zayıflıklarına odaklanmak yerine, faydacıların ahlaki hakları kabul eden güçlü taraflarına oynamaktır. Mill şöyle yazar: